

Paulovics István a Régészet élén 1944-ig

1940. október 19-én történt egységesen a visszakapott kolozsvári egyetem új tisztikarának kinevezése és egyéb, más egyetemeken megüresedett helyek betöltése is. Mivel az új egyetem Kolozsvárott sok szakembert igényelt, a pécsi m. kir. Erzsébet Tudományegyetemnek le kellett mondania a Bölcsészeti Karról, így onnan az addigi professzoroknak is távoznuk kellett. Ezek közül vitéz Mészáros Ede a Görög-latin Philológiai Szeminárium, míg Paulovics István az Ókortörténeti Tanszék és a Régészeti Intézet professzora lett Debrecenben.¹ Munkájának elismerését jelzi, hogy Szombathelyen azt az ásatási területet, amelyet az ő vezetésével tártak fel, ma is Járdányi-Paulovics Kertnek nevezik.

Paulovics István, szül. Izsán (Komárom vm.), 1892. febr. 28-án. A budapesti egyetem elvégzése után 1914-től a Nemzeti Múzeum tisztviselője lett, utóbb ugyanitt a római gyűjtemény igazgatóőre, akit 1938. júl. 28-án neveztek ki a pécsi m. kir. Erzsébet Tudományegyetemre az ókortörténet és klasszika-archeológia ny. rendkívüli tanárává. Előzőleg a Pázmány Péter Tudományegyetemen a „Magyarország római kori emlékei” c. tárgykörből 1936. jún. 29-én nyert magántanári képesítést. Főként pannóniai városoknál végzett ásatásai révén volt ismert, az ókori Savaria (Szombathely) egyik feltárója.²

Kutatási témájuknak, illetve szakterületüknek megfelelően míg Roska Mártonnál inkább őskori és népvándorláskori témájú tantárgyak szerepeltek, Paulovics István római kori régészettel foglalkozott, különösen Pannónia emlékeinek felkutatásával, ezt tükrözik meghirdetett tárgyai is: Aquincum emlékei (1941/42. I. félév), A pannóniai és daciai határvédelem (1942/43. I. és II. félév), Róma város topográfiája (1943/44. I. és II. félév), Görög-római szobrászat (ugyanakkor).

Minthogy Paulovics István nemcsak ókori, hanem későbbi művészettörténettel is foglalkozott, Mitrovics Gyula visszavonult a szakelőadóságtól. Paulovicsnak azonban túl sok fáradságot okozott az ókortörténet, a régészet és a teljes művészettörténet előadása, így az 1941/42-es tanévtől Baranyai Béla jogászprofesszor felesége, Dannenberg Hildegard lett a művészettörténeti szakelőadó Paulovics Istvánnal. Baranyai Béláné többek között ilyen

---

¹ VKM. 34861/1940. sz. – A pécsi egyetemnek a Bölcsészkarról, a szegedinek a Jogi Karról, a debreceninek a természettudományi tanszékekről (végül is Kállay Kálmán rektor ügyes diplomáciai tevékenységének köszönhetően csak a vezető professzorokról) kellett lemondani a kolozsvári egyetem megfelelő ellátása érdekében. Ekkor töltötték be mindkét üresedésben lévő klasszika-filológiai tanszéket Debrecenben vitéz Mészáros Edével és Szabó Árpáddal.

² Vitéz Szabó Pál: A m. kir. Erzsébet Tudományegyetem és irodalmi munkássága. Pécs, 1940. 737-738. pp.

címekkel tartott előadásokat: A román stílus Magyarországon (1941/42. II. félév), Renaissance és barokk Magyarországon (1942/43. II. félév), Ónémetalföldi és ónémet táblafestészet (ugyanakkor).

Azonban 1942 végére megromlott a két művészettörténeti szakelőadó (Paulovics professzor és Baranyainé) között a viszony, ami végül Baranyainé óraszámának megemelésénél botrány kirobbanásához vezetett, Paulovics bevádolta őt 1942 decemberében a Kari Tanácsnál: „*Amikor pl. a régészetet a tanárvizsga tárgyát is tevő ókori történet mellett rendes tanszéken csak heti két órában adom elő, túlzásnak tartom, hogy a tanszéken kívüli művészettörténet nem is magántanári, hanem megbízott előadói, tehát teljes érvényű colloquiumokkal, immár négy collegiummal szerepeljen tanrendünkben, mégpedig háromnegyed részben olyan előadóval, akit eddigi tudományos működése alapján még magántanárrá sem lehetne képesíteni.*”³

A Kar úgy döntött, hogy ezentúl mindig az első félévben Paulovics István, a másodikban Baranyai Béláné hirdethessen művészettörténeti előadásokat, Baranyainé ráadásul szemináriumok (gyakorlatok) nélkül. Ezt Dr. Baranyainé Dr. Dannenberg Hildegard elfogadhatatlannak tartotta és lemondott a további működésről:

„... a kar határozatának második része egészen lehetetlenné teszi számomra, hogy tárgyam műveltetését vagy akárcsak oktatását szeminárium és gyakorlatok tartása nélkül egyetemi színvonalon tartsam, olyan színvonalon tehát, amelyet a karnak tőlem el kell várnia, amelyet tőlem számonkérni jogosult, amely színvonalat természetesen magam is magam elé tűztem, s amelynél alacsonyabb fokon való vonszolásáért nem vállalhatom a felelősséget, mert művészettörténetet eredményesen oktatni gyakorlat nélkül nem lehet, az csak látszata lenne az oktatásnak. - - Amikor annak idején rábeszéltek, hogy vállaljam az általános és magyar művészettörténet oktatását, az a szempont szerepelt ennél, hogy végre képzett szakember adja elő a tárgyat. Mint ilyen, aki kiképzését méltán világszerte elismert tanáritól és elsőrendű intézetekben nyertem, nem léphetek olyan helyzetbe, ahol az ott nyert tudományos beállítottságomat el kellene hagynom.” – indokolta döntését.⁴

Paulovics professzor maga körül lelkes, a régészet iránt elmélyülten érdeklődő tanítványaiból iskolát alakított ki, innen kerültek ki a Régészeti Intézet gyakornokai (1944-ig: Csikesz Ferenc és Keresztes Éva 1941/42-ben, Nemesi Ilona és Fülep Ferenc 1942/43-tól 1944 végéig). Sőt elérte, hogy 1942 márciusától a Régészeti Intézet vezetője nevezhesse ki a

³ Tanácsulési Jegyzőkönyvek 1942/43. tanév, V. rendes ülés, 1942. dec. 16. 52. pont.

⁴ Tanácsulési Jegyzőkönyvek 1942/43. tanév, VII. rendes ülés, 1943. febr. 17. 74. g.) pont. A lemondás keltezése: 1943. jan. 15.

Láng Nándor Múzeum gyakornokát, mert az addigi gyakornok, Ujfalussy József inkább a klasszika-filológiai tanszékek teendőit látja el. Így 1942 márciusától egészen a háborúig a nem latin szakos Szendrői Anna lett a gyakornok itt.

A háborúig csak egy doktorálás volt archeológiából: Dombay János 1942. június 6-án főtárgyként doktorált ebből summa cum laude eredménnyel, majd nem sokkal ezután a pécsi városi múzeumban kapott állást.

Ahogy Láng Nándor idejében, úgy Roska Márton és Paulovics István igazgatósága alatt is több helyről kapott ajándékokat az egyetem régészeti-művészettörténeti gyűjteménye, így 1940 áprilisában idős Sípos Gusztáv székelyi (Szatmár vm.) lakos szőlőföldjében egy másfél literes kőfazekat talált, amelyet Szakáts György nyugalmazott detektív útján a debreceni egyetemnek ajándékozott s a Régészeti Intézetbe került. A későbbiekben 1942 májusában Nagy Lajos, a székesfővárosi múzeumok központi igazgatója Láng Nándor kérésére egy római kori eredeti régiségekkel, másolatokkal és duplum fényképekkel megtöltött ládát küldött a Láng Nándor Múzeum számára, hogy ezzel is elősegítse Debrecenben a régészeti tanulmányokat. Mitrovics Gyula nyugalomba vonulásakor szintén ajándékozott könyveket a Régészeti Intézet számára.⁵

Paulovics az oktatás színesebbé tételére számos rangos külföldi szakembert meghívott előadást tartani, így a berlini egyetemről 1941 decemberében Gerhard Rodenwaldt klasszika-archeológus professzor, 1942. május 12-én Friedrich Gerke régész (előadásának címe: „Das göttliche Antlitz im Spiegel grossgriechischer Münzen” azaz: Az isteni arculat a nagygörög érmék tükrében), 1943 júniusában pedig Hermann Grapow egyiptológus és Wilhelm Weber ókortörténész tartottak előadást a Régészeti Intézetben. Nemcsak német professzorokat hívtak meg, hanem az erős olasz-magyar kulturális kapcsolatok révén az Olasz Kultúrintézet és a Régészeti Intézet rendezésében 1943. márc. 30-án Guido Libertini egyetemi ny. r. tanár „Szicília művészete a római korban” címmel szintén az egyetemi Régészeti Intézetben adott elő.⁶

A régészet és művészettörténet oktatásánál elengedhetetlen a gyakorlati ismeret megszerzése, bármely érdekes előadás sem pótolhatja a személyes megismerést, ezért e két tudományág hallgatói számára különösen fontos kirándulások, múzeumlátogatások

---

⁵ Tanácsülési Jegyzőkönyvek 1939/40. tanév, VIII. rendes ülés, 1940. ápr. 30. 123. c.) pont, 1941/42. tanév, IX. Rendes ülés, 1942. jún. 3. 176. b.) és 184. pontok.

⁶ Tanácsülési Jegyzőkönyvek 1941/42. tanév, IV. rendes ülés, 1941. dec. 3. 73. i.) pont, VIII. rendes ülés, 1942. máj. 6. 144. i.) pont, 1942/43. tanév, XI. rendes ülés, 1943. máj. 31. 128. pont, Évkönyvek 1941/42. 286. p. Guido Libertini előadásáról: Tanácsülési Jegyzőkönyvek 1942/43. tanév, IX. rendes ülés, 1943. máj. 5. 99. b.) pont.

szervezése. Sajnos, erről adatok hiányában keveset tudunk, még az egyetem évkönyveiben is esetlegesen van említés erről:

„A két intézmény hallgatósága Dr. Baranyai Béláné Dr. Dannenberg Hildegard szakelőadó közreműködésével 1941 őszén Nagyvárad múzeumi és művészeti emlékeit tanulmányozta; a tél folyamán két alkalommal Debrecen régi emlékeit tekintette meg; 1942 május elején háromnapos kiránduláson vett részt Eger és Bélapátfalva művészeti emlékeinek tanulmányozásában. Tervben van a nyár folyamán Aquincum-Budapest, Esztergom, Veszprém, Savaria-Szombathely, Ják régészeti és művészeti emlékeinek, múzeumainak többnapos tanulmányozása.”⁷

Mivel a szépen gyarapodó Régészeti Intézet és Láng Nándor Múzeum gyűjteménye egyre kevésbé fért el a 314-es szobában (III. emelet), amelyet még 1937 novemberében kapott: *„Egyetlen szobával rendelkezünk, amely egyben tanári, gyakornoki, gyűjteményi és szemináriumi helyiség lévén, sem a professzor, sem a hallgatóság munkalehetőségét nem biztosítja.”⁸* Bár elméletileg az archeológia számára a földszinten nagyobb helyiség állana idővel rendelkezésre (amit az Ásvány-kőzetan használ „ideiglenesen”), mégis a Történelmi Szeminárium gazdag és állandóan használt könyvtára miatt (amely a III. emeleten van, nem helyezhető át máshová, viszont a régészet számára nélkülözhetetlen), Paulovics István azt javasolta 1941. október 1-jén tartott Kari Ülésen, hogy a Régészet cseréljen helyet az addig a III. emeleten, a Történelem mellett elhelyezkedő Matematikai Szemináriummal. Ez márcsak az állandó vetítés miatt is kitűnő megoldás lenne, mert az addig csak sok nehézség, állandó hurcolkodás mellett volt lehetséges. A javaslatot a Kar elfogadta, Paulovics másik javaslatát viszont nem, hogy az Ókortörténet és Régészet összevonassék „Ókortörténeti és Régészeti Intézet” néven.⁹

Paulovics István professzornak más felszólalásai is voltak a Kari Üléseken: 1942 októberében az ő javaslatára helyezték el a központi épület III. emeletén a liftaknák melletti fülkébe azt a két másolatban lévő római gipsz-reliefet, amelyeket az Aquincumi Múzeumtól kapott ajándékba a Régészeti Intézet és a Láng Nándor Múzeum. (*„A klasszikus rómaiság emlékeinek ily bemutatása csak nemes tradíciók továbbélését jelenti tudományegyetemünkön abban a Debrecenben, ahol magyar földön először rajzolták meg és vésték sokszorosítás céljából kőbe Pannonia és Dacia ókori térképét.”* – Sajnos, a reliefek mára már nem maradtak

---

⁷ Évkönyv 1941/42. 286. p.

⁸ Tanácsulési jegyzőkönyvek 1941/42. tanév, II. rendes ülés, 1941. okt. 1. 32. pont.

⁹ Uo.

fenn.) Ugyancsak Paulovics hozta fel a Kari Ülésen 1942 decemberében, hogy a 60 éves Kodály Zoltánt üdvözlő irattal köszöntse a debreceni Tisza István Tudományegyetem.¹⁰

Számos elfoglaltsága mellett Paulovicsnak még arra is volt ideje, hogy 1942. április 27-től máj. 7-ig olaszországi tanulmányútra menjen (máj. 4-én Rómában, 6-án Triesztben tartott előadást), 1942. jún. 8-án a Baross Szövetség táborozásán a szombathelyi ásatásokról beszélt, 1942 júliusában-augusztusában s 1943 január havában pedig az Erdélyi Tudományos Intézet felkérésére Dacia keleti határvonalának megállapítása és a székelyföldi ásatások megtekintése végett Erdélyben tanulmányutat tett.¹¹

---

¹⁰ Tanácsülési jegyzőkönyvek 1942/43. tanév, II. rendes ülés, 1942. szept. 30. 29. pont és V. rendes ülés, 1942. dec. 16. 64. pont.

¹¹ Évkönyv 1941/42. 268., 271., 281. és 305. pp. és a meg nem jelent Egyetemi Évkönyv kézírata (1942/43.) 316. p. (Debreceni Egyetemi Könyvtár Kézirattára, Ms 7/7.) – A magas lapszám megtévesztő, gyakran két sor tesz ki egy lapot a nyomdai munkához előkészített kéziratban.

A háború, és ami utána jött: Járdányi-Paulovics István 1944-1952.

A források elégtelensége miatt alig ismert a régészet-művészettörténet helyzete 1943 és 1946 nyara között: 1944 októbere folyamán a tanárok nagy többségével együtt Paulovics István is Budapestre távozott, itt vizsgáztatott is, és a két bölcsészkar doktora egyike, Mészáros Gyula László 1944. nov. 24-én doktorált Budapesten főtárgyként régészetből, melléktárgyként ókori történelemből és földrajzból Divéky Adorján dékán, Paulovics István és Milleker Rezső professzorok előtt cum laude (maga a főtárgy summa cum laude) eredménnyel.¹²

Valószínűleg ekkoriban, 1944-45-ben történt névváltoztatása Paulovicsról „Járdányi-Paulovics” formára is. Visszatérve Debrecenbe újra átvette 1945 tavaszától az ókortörténet és a régészet vezetését, megválasztották művészettörténet szakelőadónak, sőt, az 1945/46-os tanévre ő lett a Bölcsészettudományi Kar dékánja.

Az egyetem annyira leromlott állapotban, a hallgatóság olyan nyomorban volt a háború után sokáig, amelyet ma már el sem lehet képzelni. A Nyári Egyetem megrendezése körüli vitában éppen Járdányi-Paulovics István mondta 1947. febr. 24-én:

„Mindaddig, amíg egyetemi intézeteink hatékonyabb anyagi ellátmányok hiányában nem tudnak teljesen megfelelni hivatásuknak, amíg az egyetemi oktatás télen hosszú hónapokon keresztül szünetel, mert nincs fedezet és mód immár évek óta egyetlen tanterem, egyetlen tudományos intézet, szeminárium, vagy könyvtárhelyiség fűtésére, amíg a víz elárasztja helyiségeinket, amíg hallgatóink nyomorognak, internátusainknak egyetlen lepedője sincsen, lelkiismeretemmel nem tartom összeegyeztethetőnek, hogy Nyári Egyetemről beszéljünk. Mint a diáknymornak közélről ismerője, azon a véleményen vagyok, hogy addig, amíg diákjaink minden más kalória-mennyiség alatt álló mensaellátással sínylődnek, éppen nekünk kell tiltakoznunk, jobb ellátást ígérő s részben laikusok számára rendezendő nyári egyetem újbóli életbeléptetése ellen.”¹³ Mindez 1947-ben, tehát két évvel a világháború befejezése után!

A szemináriumban is újra megindult a munka, több doktorálásra is sor került: 1945. júl. 19-én Szecskő Kálmán művészettörténetből mint melléktárgyból, 1945. okt. 20-án Csikesz Ferenc melléktárgyként, 1946. jún. 7-én Fülep Ferenc főtárgyként doktorált

---

¹² Varga Zoltán: A debreceni Tudományegyetem története I. 1914-1944. [H. n., é. n.] 21. p., Doktori szigorlati jegyzőkönyv (Mészáros Gyula László doktorálása utólagosan beragasztott lap!)

¹³ Tanácsulési jegyzőkönyvek 1946/47. tanév, VII. rendes ülés, 1947. febr. 24. 64. pont.

archeológiából. Fülep Ferenc doktorálása után is az intézetben maradt díjas demonstrátorként, később neves régész és a Nemzeti Múzeum igazgatója lett.

A Régészeti Intézet és a Láng Nándor Múzeum segédszemélyzete a következőképp alakult: a Láng Nándor Múzeumnál 1945/46-tól 1947/48-ig Bán Mária volt a díjtalan gyakornok, ezután a múzeum nem kapott gyakornoki helyet. A Régészeti Intézetben 1945/46-ban Dapsy Henriette, 1946/47-től 1948/49-ig Bíró Katalin, 1949/50-ben Bódor Sándor díjtalan gyakornok, Fülep Ferenc fizetéses tanársegéd, könyvtárkezelő demonstrátor az 1945/46-os tanévtől egészen 1949 áprilisi távozásáig, ezután helyét már nem töltötték be az átszervezések miatt. Fülep fizetéses tanársegéd volt, ugyanis egy 1945-ös pénzügyminisztériumi rendelet¹⁴ lehetővé tette nemcsak díjtalan, de díjas/fizetéses gyakornoki, tanársegédi állások szervezését. Fülep Ferenc távozása után 1949 áprilisában díjas állását kétfelé osztották, olyképpen, hogy Szabó György és Vágó Eszter díjas (tulajdonképpen féldíjas) könyvtárkezelő-demonstrátorok lettek az 1948/49-es tanév hátramaradó részére és az 1949/50-es tanévre.

Az intézet tanári személyzete is bővült azáltal, hogy a fiatal művészettörténész, Kádár Zoltán 1947 májusában magántanári habilitáció iránt nyújtott be kérvényt.

Kádár Zoltán, szül. Sepsiszentgyörgyön (Háromszék vm.), 1915. júl. 24-én. Középiskolai tanulmányait a szolnoki Verseghy Gimnáziumban végezte, 1933-tól a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem hallgatója volt, ahol 1939. júl. 1-jén „Keresztény régészet, művészettörténet, magyar föld archeológiája” tárgycsoportosítással summa cum laude eredménnyel doktori oklevelet nyert. 1936 áprilisában a Magyar Nemzeti Múzeum régiségtárába, a Paulovics István vezetése alatt álló római gyűjteményhez kapott beosztást mint próbaszolgálatos múzeumi tisztviselő-jelölt. 1937-ben tanulmányi úton volt hivatalosan Rómában. 1938-ban a Szépművészeti Múzeumban teljesített szolgálatot. 1939-40-ben a Magyar Tudományos Akadémia ösztöndíjával a római Magyar Történeti Intézetben folytatott művészettörténeti és régészeti tanulmányokat, 1940 januárjában tanulmányi úton volt Líbiában is. 1940-41-ben a Magyar Nemzeti Múzeum keretében működő Ingó Műemlék Hivatal ösztöndíjas gyakornoka, 1941-42-ben belföldi tudományos ösztöndíjban részesült. A világháború alatt anyagi okokból kénytelen volt magántisztviselői állást vállalni, míg 1944 februárjában az Országos Magyar Iparművészeti Iskolánál lett óraadó tanár, ahol is 1945 szeptember óta a művelődés- és stílustörténet tiszteletdíjas tanára volt.¹⁵

---

¹⁴ 18600/1945. II. P. M. rendelet 13. §.

¹⁵ Tanácsülési jegyzőkönyvek 1946/47. tanév, XI. r. ndes ülés, 1947. máj. 31. 122. pont melléklete.

A Kari Ülés 9 igen, 2 nem szavazattal engedélyezte a habilitáció megindítását, majd Járdányi-Paulovics István és Pukánszky Béla professzorok bíralták eddigi tudományos munkásságát („*Dr. Kádár Zoltán alapos szaktudású, érett ítéletű, termékeny problémakörben munkálkodó tudós, akitől a középkor művészeti emlékeink antik és egyetemes keresztény kapcsolatainak feltárása körül még sok szép eredményt várhatunk.*” – írta róla 1947. jún. 11-én kelt jellemzésében Pukánszky Béla németprofesszor).¹⁶

Kádár Zoltán 1947. jún. 30-án tett magántanári kollokviumot „Klasszikus és keresztény-római művészet” tárgykörből, majd júl. 2-án „Klasszikus és nomádművészet kapcsolata az Árpád-korban” címen tartotta magántanári próbaelőadását, amely alapján egyetemi magántanárrá képesítették.¹⁷

Ezek után Járdányi-Paulovics professzor elérte, hogy Kádár Zoltánt nevezze ki a minisztérium intézeti tanárnak a Régészeti Intézethez és a Láng Nándor Múzeumhoz. Itt van szó a konkrét kutatási tervekről:

„Részt kívánunk venni a Tiszántul ősrégészeti, római-kori jazyg-szarmata, népvándorlás-kori, valamint Árpád-kori emlékeinek felkutatásában, ugyancsak a hortobágyi-csatorna, valamint a Duna-Tisza-közi-csatorna építésével kapcsolatban felmerülő régészeti megfigyelésekben és a régészeti maradványok megmentésében, munkaversenyek keretében is.

Nagy feladat vár a fenti Intézetekre a néprajzi kutatással párhuzamosan elpusztult Árpád-kori falvaknak és templomoknak felkutatásában, maradványaik megmentésében. Máris tervbevettük a nyírbátori igen értékes református templom környékének felkutatását. Ezen templom földalatti tartozékainak jellegét, a fenti két Intézet hallgatóságának tanulmányi útja alkalmával állapítottuk meg.”¹⁸

Ennél kissé általánosabban fogalmaz a következő irat, amely a Régészeti Intézet megmaradt iratai között található, bár nincs címzettje és dátumozva, 1948 táján készülhetett az egyetem vezetése számára:

„A Régészeti és a Művészettörténeti Intézet feladata egyrészt az ókortudomány tárgyi emlékeinek vizsgálata szemináriumi gyakorlatok és megbeszélések kapcsán és a régészet eredményeinek a korszerű kulturtörténelmi kutatással való kapcsolatba hozása, különös tekintettel kulturánk népi alapjainak feltárására.

---

¹⁶ Tanácsülési jegyzőkönyvek 1946/47. tanév, XIV. rendes ülés, 1947. jún. 21. 155. pont melléklete.

¹⁷ Tanácsülési jegyzőkönyvek 1946/47. tanév, XV. rendes ülés, 1947. júl. 8. 177. pont és mellékletei.

¹⁸ Tanácsülési jegyzőkönyvek 1947/48. tanév XI. rendes ülés, 1948. ápr. 10. 128. pont.

Az Intézet munkája belekapcsolódik a tiszántuli régészeti és művészettörténeti kutatásba és az itt található emlékek rendszeres feltárását és tudományos feldolgozását tűzte ki céljául.

Hasonló szempontok érvényesülnek a művészettörténeti intézet munkálkodásánál is. Itt különösképpen a hagyomány és a népiség viszonyát vizsgálja majd a magyar képzőművészet történetében.”

Kádár Zoltán magántanár az immár Kossuth Lajos nevét felvevő egyetemen intézeti tanárként óraadással is meg lett bízva az 1948/49. tanév I. felétől: „Németalföld művészete” címen hirdethetett előadást.

Fülep Ferenc viszont távozott az intézetből: 1947. jún. 14-ével kezdődően a Székesfehérvári Múzeum régészeti anyagának rendszerezésére kapott megbízást, de javadalmazást továbbra is (a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelőségének kérésére) Debrecenből kapott, úgyhogy ott szabadságolták. Fülep Ferenc távolléte viszont lehetetlen helyzetet teremtett a Régészeti Intézetben, hogy a díjas demonstrátor távol van, miközben a díjtalan gyakornokokra óriási munka hárul, ezért Járdányi-Paulovics professzor többszöri sürgetésére végül a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium kinevezte Fülepet a Magyar Nemzeti Múzeum státuszába.¹⁹

A politika változásai ekkorra már egyre sötétebb felhőket toltak a debreceni egyetem fölé, de Járdányi-Paulovics professzor még bizakodó, 1948 októberében részletes jelentést készít, hogy a Hároméves Terv keretében milyen felszerelésekre van szükség:

„A hároméves terv harmadik /1949./ évében a Debreceni Tudományegyetem Régészeti Intézete és Láng Nándor Múzeuma részére igényelt beruházások:

	<i>Forint:</i>
<i>Falra szerelhető és feltolható <u>falitábla</u> /lehetőleg <u>mart üvegből</u>/ tokkal</i>	800.-
<i>Íróasztal /magántanár, intézeti tanár részére/</i>	700.-
<i>Tanári szoba felszerelésére /jelenleg egyetlen bútordarabja egy kölcsön-íróasztal/</i>	2000.-
<i>Könyvpalcokra</i>	900.-
<i>Diapozitív-szekrény</i>	600.-
<i>Sötétkamra létesítése és felszerelése</i>	2000.-
<i><u>Fényképezőgép</u> /Contax/ felszereléssel</i>	8000.-
<i>Tele-objektív fényképezéshez</i>	4000.-

¹⁹ Tanácsülési jegyzőkönyvek 1947/48. tanév, III. rendes ülés, 1947. okt. 11. 22. pont, 1948/49. tanév, VI. rendes ülés, 1948. nov. 29. 160. pont és XVI. rendes ülés, 1949. ápr. 28. 277. pont.

<i>Mérőszalag, kitűző-rudak, hosszmérők, érem-mérők, nagyítók, stb.</i>	1000.-
<i>Háború miatt elmaradt folyóiratok pótlására</i>	2000.-

	22000.-

azaz Huszonkettőezer forint.

A két intézet /régészeti, ill. Művészettörténeti/ egyetlen fényképezőgéppel sem rendelkezik. Holott az oktatáshoz és kutatáshoz legalább egy komoly gép elkerülhetetlenül szükséges. Az intézetek erősen bekapcsolódnak a régészeti és műtörténeti kutatásokba s mint a legutóbbi vasvári ásatás eredményei is mutatják, országos viszonylatban is jelentős munkát végeznek. Hihetetlen nehézségek támadtak azonban az ásatási felszerelés hiányából s a fényképezés terén sok sikertelen „hivatásos” fényképész-munka után végül is kölcsönvett géppel magunknak kellett a feltárt emlékeket megörökíteni. Oly munkánál, amely a betemetés előtt pontos fényképezési felvételeket igényel, lehetetlen állapot az, hogy komoly, tudományos fényképezési felszereléssel nem rendelkezünk.”²⁰

Azonban mindez hiába. Ortutay Gyula miniszter 1949 szeptemberében elrendelte, hogy a Klasszika-Filológiai Intézet (sic!) a Régészeti Intézettel és a Láng Nándor Múzeummal közös intézetet alkosson „Ókori Tudományok Intézete” néven, amelynek igazgatója Járdányi-Paulovics István egyetemi ny. r. tanár.²¹ Ezzel formailag az önálló régészet (és művészettörténet) megszűnt; a régészeti díjas demonstrátori helyet az Orosz Tanszék kapta meg. Alig egy hónappal később Ortutay miniszter megszüntette Debrecenben a latin, ógörög, angol, francia, német, olasz szakos tanárképzést.

Szabó György gyakornok szeptember elején, a másik gyakornok, Vágó Eszter novemberben iratkozott át a budapesti egyetem muzeológus szakára, Bódor Sándor, a harmadik gyakornok is menni akart Budapestre, utóbb azonban mégis maradt Debrecenben történelem szakon.

Már nem önállóan, de az Ókori Tudományok Intézetén belül Járdányi-Paulovics azonban tarthatott régészeti tárgyú előadásokat, az eddiginél kevesebb óraszámmal. 1950 áprilisában az Ókori Tudományok Intézetét beolvasztották a Történelmi Intézetbe, így Járdányi-Paulovics igazgatói tiszte megszűnt.²² Bár kezd beteges lenni, tovább harcol a régészetért, így 1951 decemberében az új államvizsga-tervezetnél:

²⁰ 1948. okt. 15. - Régészeti Intézet iratai.

²¹ 1426-Szerv-1/1949. VKM. rendelet

²² 1426-7-2/1950. VII. VKM. rendelet.

„A Régészeti Tanszék [sic!] pedig azt kívánja, hogy a történelem szakos tanárjelölteknek régészetből és művészettörténetből is kelljen vizsgázniuk, mivel elképzelhetetlennek tartja, hogy valaki beleélhesse magát egy kor történetébe, annak anyagi, kulturális emlékei ismerete nélkül. Ha nem akarunk újra csak királyok és háborúk történetét tanítani, hanem elsősorban társadalomtörténetet, akkor éppen a termelés eszközeit és eredményeit legjobban érzékeltető és regisztráló anyagi kulturális emlékeinkre kell támaszkodni.”²³

Már formailag nincs önálló régészet, az Ókortörténeti Tanszéken Járdányi-Paulovics úgy próbálta az ókortörténetet megszerettetni a hallgatókkal, hogy az egyetem vezetésétől kikönyörgött pénzből ásatásokra vitte az ifjúság érdeklődőbb tagjait és tanulmányi kirándulásokat vezetett, főként Savaria (Szombathely), Aquincum (Óbuda), Gorsium (Tác), Sopianae (Pécs) római kori emlékeit nézték meg. Még 1952 tavaszán és nyarán – amikor már egyre többet betegeskedik és kórházban van – kivitte az akkor meginduló fülöppusztai (Szabolcs megye) és a régóta tartó szombathelyi ásatásokra maroknyi csapatát. Koós Sándor, Balla Lajos, Juhász László, Kovács Pál, Erdei László, Dr. Bedey Endre²⁴, és Kriveczky Béla volt az a pár lelkes fiatal, aki Járdányi-Paulovics mellé szegődött. „Tartozott a körhöz még néhány leányka is, de ők főleg helyeskek voltak, a tudományban nem sok kárt tettek.”²⁵ – emlékezett vissza később Kriveczky Béla.

Azonban 1952-ben egész évben már fekvő beteg, míg végül 1952. december 9-én győzte le őt a halál.

Emberi kvalitásairól csupán egyetlen példát hozok, egykori tanítványa, Pirigy István idézte föl a következő esetet²⁶, ami 1948 táján történhetett:

Pirigy István hallgató vizsgázni ment régészetből és az egyetem épülete előtt találkozott Járdányi-Paulovics professzorral, aki szívbeteg ember volt, mindig lifttel járt fel a harmadik emeletre, ahol a szobája volt. Ezen a napon azonban elromlott a lift, Járdányi-Paulovicsnak gyalog kellett felmennie. Pirigy kísérte el s közben beszélgettek mindenféléről, így a tananyagról is. Mivel a professzornak nehezebb esett a lépcsőzés, sokára értek fel, minden lépcsőfordulóban meg kellett állni pihenni. Mikor végre eljutottak a harmadik emeletre, Pirigy megkérdezte, hogy lehet-e kollokválnia. Járdányi-Paulovics válasza ez volt: „Nem vette észre, hogy lekollokvált?”

²³ Tanácsülési jegyzőkönyvek 1951/52. tanév, V. rendes ülés, 1951. dec. 5.

²⁴ Dr. Bedey Endre előzőleg jogot végzett és vármegyei árvaszéki jegyző is volt, innen a doktori címe

²⁵ Dr. Kriveczky Béla levele (2001. júl. 16.)

²⁶ Beszélgetés Dr. Pirigy Istvánnal 2001. jún. 21.

Járdányi-Paulovics István halála után Kádár Zoltán lett az Ókortörténet tanszékvezető, de régészeti tárgyú előadásokat nem tarthatott, művészettörténetet is alig. „Klerikális”-nak bélyegezve 1956-ig maradhatott a tanszéken, ekkor helyét át kellett adni az érkező Maróti Egonnak.